

Gedragkundige rapportage in het strafrecht 2022/27

27 Epiloog

prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669152:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

27.1 Inleiding
27.2 Ontwikkelingen in de gedragkunde
27.3 Juridisering van de inbreng van de deskundigenrapportage tot aan en tijdens de berechting
27.4 De rapportage als handeling en product op zichzelf beschouwd
27.5 De sanctietoemeting vraagt de aandacht
27.6 Tenuitvoerlegging
27.7 Een oproep als slotwoord

Gedragkundige rapportage in het strafrecht 2022/27.1

27.1 Inleiding

prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669395:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Net als in de twee eerdere drukken, is in het voorwoord en in hoofdstuk 1 van deze derde druk uiteengezet dat er diverse, onderling nogal verschillende redenen zijn waarom er, ondanks de rijke historie van de forensische gedragkunde en de rapportage pro justitia, aanleiding is om ook in het huidige tijdsgewricht opnieuw, onverkort en uitvoerig aandacht te besteden aan de gedragkundige rapportage in strafzaken. Naar ons oordeel vormt de inhoud van het boek het bewijs van deze aanname; de gedragkundige rapportage blijkt tot op de dag van vandaag geen rustig bezit. Een paar lijnen van discussie en ontwikkeling kunnen aan de hand van de inhoud van dit boek zichtbaar worden gemaakt. Deels overlappen zij met elkaar of betreffen het verschillende ontwikkelingen binnen een groter hoofdthema.

Gedragkundige rapportage in het strafrecht 2022/27.2

27.2 Ontwikkelingen in de gedragskunde

prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669396:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Gedragskundige rapportages vormen, als het goed is, een weerspiegeling van de 'state of the art' in de forensische gedragskunde. Ontwikkelingen daarbinnen hebben hun effect op de rapportage in concreto, zodat rapporteren pro justitia niet onveranderlijk is maar afhankelijk van veranderingen in wetgeving, wetenschap en andere kennisdomeinen. Om de gedragskundige ontwikkelingen te duiden, is in hoofdstuk 5 de stand van zaken in de forensisch-psychiatrische ziekteleer in brede zin geschetst. In dat hoofdstuk worden met name de stoornissen besproken met forensische relevantie. Reeds op het niveau van de stoornis doet zich het nodige aan ontwikkelingen voor. Dat betreft eerst en vooral de gewijzigde omschrijving van het stoornisbegrip in de wet, waardoor het stoornisbegrip ook inhoudelijk (andermaal) ter discussie staat. Deze ontwikkelingen en discussie worden besproken in hoofdstuk 6.

Een andere relevante ontwikkeling, maar van geheel andere aard is de opkomst en de inmiddels wijdverbreide toepassing van de (klinisch gestructureerde) risicotaxatie, beschreven in hoofdstuk 8. Dat is een prangend voorbeeld van een snelle ontwikkeling van een relatief nieuw instrumentarium dat zich in de praktijk van de gedragskundige rapportage de afgelopen decennia een nadrukkelijke plaats heeft verworven. Die ontwikkeling is zo snel gegaan dat de vraag kan rijzen of iedereen die zo'n instrument hanteert of de uitkomsten ervan moet verwerken als grondslag voor (prognostiserende) beslissingen, wel steeds voldoende met de 'ins and outs' ervan vertrouwd is, niet in de laatste plaats omdat waarschuwingen om aan de resultaten ervan niet te nadrukkelijk of te gemakkelijk gevolgen te verbinden, steeds luider worden. Naarmate er meer empirisch verkregen onderzoek in de rechtszaal verschijnt, gebaseerd op psychofysiologie, beeldvormende technieken, vragenlijsten of algoritmen, zal het in de eerste plaats moeilijker zijn om eventuele fouten te weerleggen, tenzij het onderzoek opnieuw wordt gedaan. Tegenspraak in debat over de uitkomsten is niet gemakkelijk. Echter, ook dergelijke methodieken blijven een foutenmarge houden, waardoor op het individuele niveau een voorspelling door het risicotaxatie-instrument, door de cijferscore ervan die zekerheid suggereert, niet als indicatief mag worden beschouwd maar als relatief, dat wil zeggen als één van de te beschouwen gevaarsindicatoren (zie hoofdstuk 8). Is de methodiek van de risicotaxatie al voldoende tussen gedragskundigen en juristen geïntegreerd en de inzet ervan van een kader voorzien, gegeven het brede terrein en het groot aantal malen dat de instrumenten ervan worden ingezet en het belang dat aan de uitkomst ervan wordt toegedicht? Laten we het eens in moderne managementtermen zeggen; moeten rechters en officieren van justitie na invoering van een dergelijke vernieuwde methodiek worden 'gecertificeerd' om daarmee om te gaan en tot op welke hoogte, bijvoorbeeld tot en met het niveau dat men in staat is de toepassing ervan op een concrete justitiabele over wie is gerapporteerd, met de rapporteur te bediscussiëren? Bovendien: in hoeverre verwachten rapporteurs een dergelijke kennis bij de rechters en in hoeverre en hoe gebruiken zij hun rapportage in concrete zaken als instrument om die kennis over te brengen? Zou de invoering van nieuwe technieken niet een goed moment en een goede aanleiding zijn elkaars kennis op dit punt eens in den brede en buiten het concrete geval om ter discussie te stellen en bij te spijkeren? Eenzelfde soort discussie is te voeren voor de inhoud en betekenis van het psychiatrisch classificatiesysteem DSM versus beschrijvende diagnostiek (zie hoofdstuk 5) en de verschuivende visies op toerekeningsvatbaarheid (zie hoofdstuk 7).

Waar ten tijde van de vorige druk een verschuiving in de visies op toerekeningsvatbaarheid samenhang met de ontwikkelingen in de 'neurosciences' van inhoudelijke concepten waarin weinig ruimte is voor toerekenen als model voor het concipiëren van strafrechtelijk verwijt en verantwoordelijkheid, gaat de discussie over toerekenen thans weer nadrukkelijker over de competentieverdeling tussen gedragskundigen en juristen en

manieren om houvast op het concept te verkrijgen - via juridische criteria en functionele diagnostiek. Een belangrijke ontwikkeling waar de 'neurosciences' - met name de inzichten ten aanzien van de (uit)ontwikkeling van het brein - wel aan ten grondslag liggen, en die zelfs zijn beslag heeft gekregen in de strafwetgeving, is de invoering van het adolescentenstrafrecht, kort na het verschijnen van de vorige druk. In hoofdstuk 21 wordt op de rapportage in het kader daarvan nader ingegaan.

Een laatste belangrijke ontwikkeling in de gedragskunde is dat verslaving steeds meer en steeds nadrukkelijker als een stoornis van medisch-psychiatrische aard of althans relevantie wordt erkend en behandeld. De ontwikkelingen ter zake zijn in hoofdstuk 11 geschetst. De instrumentaliteit van gedragskundige rapportage als mogelijk handvat voor komende ontwikkelingen is in hoofdstuk 1 nader belicht.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/27.3

27.3 Juridisering van de inbreng van de deskundigenrapportage tot aan en tijdens de berechting

prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS668997:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

De intensivering van de discussie over de juridische regulering van de inbreng van deskundigen in de strafrechtspleging, in het bijzonder tot en met de berechting, is niet specifiek begonnen bij de gedragsdeskundige. Dat begin ligt eerder bij de inbreng van meer technisch deskundigen bij de beantwoording van de vraag door de strafrechter of hij de aan een verdachte ten laste gelegde feiten wettig en overtuigend bewezen acht. Daarbij gaat het dan om de bewijsrechtelijke regulering van de inbreng van deskundigenonderzoek. Deze intensievere aandacht heeft geleid tot het opzetten van een deskundigenregister, als ook tot meer juridische ontwikkelingen zoals een nieuwe wettelijke plaatsbepaling van de deskundige in het strafproces(recht).

Hoewel het bij de sanctietoemetingvraag van artikel 350 Sv in het kader van - bijvoorbeeld - het formuleren van bijzondere gedragsvoorwaarden bij voorwaardelijke veroordeling of van de beslissing of tbs moet worden opgelegd, en zo ja, in welke modaliteit, niet gaat om de vraag of een ten laste gelegde feit wettig en overtuigend bewezen is, is de aard van de relatie tussen rechter en deskundige dezelfde als bij de bewijsvraag. De rechter moet een beslissing nemen over de op te leggen sanctie en hij is voor die beslissing afhankelijk van (ter terechtzitting besproken) feiten en omstandigheden de persoon van de verdachte betreffende, waarbij, vanwege de vereiste deskundigheid, de jurist ter zake een beroep moet doen op een deskundige van een andere discipline dan de zijne. De psycholoog die rapporteert over een eventuele stoornis bij de verdachte in het kader van een te overwegen tbs-maatregel, verschilt - naar het juridisch model bekeken - niet van de apotheker die vaststelt dat een in beslag genomen wit poeder, 'vermoedelijk bevattende heroïne' inderdaad de stof bevat zoals die, in zijn chemische benaming, op de betreffende, bij de Opiumwet behorende lijst van verboden middelen voorkomt. Er is in die zin ook geen reden de gedragskundige, hoewel beoefenaar van een 'zachtere' wetenschap, anders te behandelen. Ondanks de rijke historie van het vakgebied is de strafprocessuele regeling van de inbreng van de gedragskundige vrijwel nooit - en zeker tegenwoordig niet - rustig bezit geweest; zie de historische schets in hoofdstuk 3. Niet voor niets was actualisering van de wettelijke regeling nodig op basis waarvan inmiddels ook de nodige rechtspraak te destilleren valt waarin de gedragsdeskundige inbreng tot de nodige discussie en rechterlijke beslissing

aanleiding gaf.

In concreto gaat de intensievere aandacht van de inbreng van deskundigenonderzoek in strafzaken naar een aantal aspecten uit die in feite in onderlinge relatie in de hoofdstukken 22 tot en met 25 aan de orde komen. Het gaat met name om de vraag hoe kan worden gegarandeerd dat de deskundige deskundig is, dat de rechter de juiste conclusies trekt uit diens onderzoek en diens rapportage daarover en hoe de discussie over een en ander adequaat kan worden betrokken in het juridisch-normatief model van het eerlijk proces. In dat laatste aspect schuilt een belangrijk procedureel element. Waarborg van deskundigeninbreng wordt meer dan ooit via debat binnen het model van berechting van de strafzaak gezocht. Het enkele ter discussie kunnen stellen van resultaten van deskundigenonderzoek representeert in dat kader een separaat belang met het nodige gewicht. Daarom komt bijvoorbeeld de versterkte aandacht van de in veel hoofdstukken besproken contra-expertise naar voren, als instrument van het procedureel vereiste van de mogelijkheid van debat. Dit aspect versterkt het reeds in hoofdstuk 1 beklemtoonde element van gedragskundige rapportage als instrument van communicatie des te meer. Zonder afdoende, ook meer algemene (buiten concrete zaken om) aanwezige communicatie tussen de velden van recht en gedragskunde, tussen de jurist en de gedragswetenschapper, kan in dit procedureel aspect een element van wantrouwen sluipen als de ter debatstelling verkeerd wordt begrepen als achterdocht of een persoonlijke aanval van de jurist op de gedragskundige of omgekeerd.

Concreet betekent dit dat de rapporteur zijn werk meer, eerder en vaker door anderen beoordeeld en bediscussieerd zal zien, en zijn werk daartoe ook meer zal moeten openstellen. Dat zal zowel door beroepsgenoten gebeuren als door de rechter, de officier van justitie of de advocaat. De toelatingsprocedure tot het kwaliteitsborgende Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen (NRGD) en de kwaliteitsslagen van het NIFP (zoals besproken in hoofdstuk 22) zijn daar al een voorbeeld van. Ons lijkt dat alleen maar winst. We vertrouwen er daarom voor de nabije toekomst op dat het fenomeen dat de uitkomst van deskundigenonderzoek als inbreng in de strafrechtspiegeling meer en vaker ter discussie zal staan, in feite een ontwikkeling is die zich nog wel even zal versterken. Aan die versterking zal deze bundel hopelijk bij kunnen dragen.

Dat het aspect van communicatie tussen de jurist en de gedragskundige voorwerp van aanhoudende zorg is en zal blijven, kan ook de conclusie zijn van de hoofdlijnen van de hoofdstukken 6-11. Hoe vanzelfsprekend het ook is dat jurist en gedragsdeskundigen vanuit verschillende disciplines elkaar moeten verstaan, als men hen laat schrijven over de eisen waaraan een rapport moet voldoen, ontstaan toch verschillend gekleurde verhalen. Daarbij is overigens van belang dat die veelkleurigheid niet slechts uitdrukking van de verscheidenheid aan betrokken disciplines is, maar ook van theoretische uitgangspunten of 'schoolvorming' binnen de disciplines zelf. De lengte van het proces dat (uiteindelijk) in 2012 tot een richtlijn voor de psychiatrische pro justitia rapportage leidde, is daar symptomatisch voor. Sedert 2021 wordt aan een nieuwe versie gewerkt. Als die verscheidenheid ook verschillen in benadering en uitvoering in de praktijk zichtbaar maakt, bestaat tegen dergelijke verschillen op zichzelf geen bezwaar, al wordt de praktijk er daarmee niet eenvoudiger op. Zolang dergelijke verschillen ook in afzonderlijke rapportages in concrete strafzaken maar voldoende zichtbaar worden gemaakt en tot wederzijds begrip worden aangewend; anders ontstaat miscommunicatie, wantrouwen en onbegrip. Met name om deze reden is het aangewezen ook in een bundel als deze, de discussies in het veld niet te verzwijgen, maar om verschillende gezichtspunten ten aanzien van enkele heikele punten naast elkaar te presenteren, zodat de lezer zich een compleet beeld van opvattingen kan vormen. Zo blijkt uit verschillende hoofdstukken dat er verschillende opvattingen gehuldigd worden over bijvoorbeeld de ruimte die de gedragskundige heeft om conclusies te trekken over een weigerende observandus of om genuanceerd graden van toerekeningsvatbaarheid vast te stellen, dan wel over de vraag of de multidisciplinaire rapportage nu beter als consensus dan wel als verzameling van twee 'opinions' aan de rechter kan worden gepresenteerd. Dergelijke verschillen zijn een illustratie dat ook op de genoemde punten nieuwe ontwikkelingen, ook binnen de gedragskundige wereld, van belang zijn. Het is dan aangewezen dat de rechterlijke macht zich als zodanig (dat wil zeggen: ook buiten concrete strafzaken om) van die ontwikkelingen op de hoogte houdt. Ook daartoe wil deze bundel bijdragen.

Bij de klassieke rapportage pro justitia wordt door velen nog gedacht aan een aloud 'herentreffen' van deskundige en rechter-commissaris tijdens het vooronderzoek c.q. met de zittingsrechter. In de praktijk heeft het OM op grond van de formele basis van artikel 151 Sv echter een veel grotere vinger in de pap dan

rechters, gedragsdeskundigen, maar ook raadslieden zich lijken te realiseren. Aan deze verschuiving, de inbedding ervan in het juridisch systeem (met name de inrichting van het voorbereidend onderzoek) en de consequenties ervan voor dat voorbereidend onderzoek en voor de berechting, is nog betrekkelijk weinig separate aandacht geschonken. Daarom is de indicatiestelling voor gedragskundige rapportage in hoofdstuk 18 apart aan de orde gesteld.

De bijdragen aan deze bundel leveren voldoende houvast op voor de conclusie dat er geen reden is de inbreng van gedragsdeskundigen van een, in toenemende mate kritische benadering te vrijwaren. Juist dan is inzicht in ieders werkwijze, inbreng en (on)mogelijkheden van des te meer belang.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/27.4

27.4 De rapportage als handeling en product op zichzelf beschouwd

prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669237:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

In de vorige paragrafen is de toenemende aandacht besproken waarmee het inbrengen van de uitkomst van gedragskundig onderzoek in de strafrechtspleging tegenwoordig wordt omgeven. Maar in een boek waarin de gedragskundige rapportage van verscheidene kanten wordt belicht, moeten ook aspecten aan de orde komen die op het eerste gezicht niet voor de hand liggen. In hoofdstuk 25 bijvoorbeeld, gaat het om de rapportage als een handeling van een rapporteur wiens doen en laten in dat kader door regels voor de beroepsuitoefening wordt gereguleerd, inclusief de regeling van de rechtspositie van de betrokkenen (rapporteur alsmede degene over wie gerapporteerd wordt) in dat kader. Dergelijke aspecten zetten aldus aan tot nader onderzoek waarop - opnieuw - verschillende rechtsterreinen en gebieden van wetenschap bij elkaar moeten worden gebracht. Inzake de toepasselijkheid van regelgeving klemt een te ondoorzichtig geheel aan regels des te meer voor een adequate tenuitvoerlegging waarop wij hieronder nog separaat terugkomen.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/27.5

27.5 De sanctietoemeting vraagt de aandacht

prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669317:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

De beschouwingen in dit boek geven enige aanleiding ook nader stil te staan bij de relatie tussen gedragskundige rapportage en de beslissing van de rechter over de oplegging van de sanctie. Enkele lijnen zijn in het bijzonder van belang.

Bij veel sanctietoematingsbeslissingen is gedragskundige rapportage niet verplicht. Bij ten minste twee concrete beslissingen kan de vraag worden opgeworpen of dat zo moet blijven. De eerste is de beslissing tot het opleggen van een levenslange gevangenisstraf. Het kan geen kwaad het opleggen van die ultieme straf aan nadere criteria en voorwaarden te verbinden, bijvoorbeeld het voorkomen van gevaar voor irreversibele gezondheidsschade in verband met de psychische draagkracht en de detentiegeschiktheid, en het vermogen de strekking van die straf te begrijpen. In hoofdstuk 2 is de vraag opgeworpen of in dat kader niet een gedragskundige rapportage in meer gevallen aangewezen zou kunnen zijn, alvorens de rechter tot deze beslissing kan komen. De nieuwe, zogenaamde 'Murray-toets' binnen een jaar na het opleggen van levenslange gevangenisstraf illustreert het belang van concrete aandacht voor de draagkracht en de gezondheidstoestand in een vroeg stadium van deze ultieme straf.

Het aspect van behandeling van een psychische stoornis speelt voorts een belangrijke rol bij de invulling van relevante vrijheidsbepurende modaliteiten, waarvan het arsenaal sinds de vorige druk flink in beweging is geweest. Niet alleen is de regeling van de voorwaardelijke invrijheidstelling ingrijpend veranderd, ook is er op basis van de Wet langdurig toezicht een gedragsbeïnvloedende en vrijheidsbepurende maatregel bijgekomen. Hoewel daarvoor nu juist geen stoornis is vereist, is de aanwezigheid ervan en de noodzaak van behandeling wel zeer relevant voor de eventuele tenuitvoerlegging van die maatregel (zie hoofdstuk 13). Dit geldt, als meest voorkomende uitkomst van een pro justitia rapportage in het bijzonder ook voor de modaliteit van de voorwaardelijke (vrijheids)straf met bijzondere voorwaarde van behandeling en wellicht ook steeds meer bij de veroordeling tot - vrijheidsbenemende - onvoorwaardelijke gevangenisstraf waarbij immers aannemelijk is dat de rechter meer dan ooit rekening zal houden met (of, gevaarlijker: zal rekenen op) de mogelijkheden van behandeling in de gevangenis, die, althans in aanzet van beleid, sterk zijn toegenomen (zie hoofdstukken 4, 12 en 16). Met name bij de invulling van de voorwaardelijke veroordeling (aan de orde in hoofdstuk 13) kan men zich afvragen of een meer adequate rapportage niet veel fouten, verkeerde verwachtingen en later blijkende onmogelijkheden zal kunnen voorkomen. De tbs met voorwaarden is tegenwoordig aan de eis van dubbele rapportage gebonden. Het opleggen van de maatregel van ISD is aan (reclasserings)rapportage gebonden, ook als de rechter beslist die maatregel voorwaardelijk op te leggen. Wij wijzen in dit kader graag op de ruimte die de strafvorderlijke instanties hebben om ook gedragskundige rapportage te initiëren in gevallen en voor beslissingen waarvoor de wet die rapportage niet verplicht voorschrijft, bijvoorbeeld over de indicatiestelling voor en haalbaarheid van een bepaalde behandeling als bijzondere voorwaarde. Ook op de terechtzitting, zelfs die in hoger beroep, is het niet te laat om ter zake actie te ondernemen in de gevallen waarin dat aangewezen kan zijn. Voor wat betreft de met name voor verslaafden bedoelde ISD-maatregel valt in dit kader op hoezeer 'verslaving' inmiddels als een ernstige vorm van psychische problematiek (dus als stoornis) wordt gezien (zie hoofdstuk 11), een overeenkomst die niet is terug te vinden in het betrekkelijk grote verschil in de eisen aan de gedragskundige rapportage die de wet stelt voor het opleggen van de maatregel van tbs, respectievelijk ISD.

Zoals altijd al het geval is geweest, vraagt de beslissing tot het opleggen van de maatregel van tbs ook op de dag van vandaag nog nadere aandacht. In nogal wat bijdragen aan dit boek schuilt, in elk geval vanuit gedragskundige hoek, bijna impliciet, de vanzelfsprekendheid van de drievuldigheid: delict-stoornis-gevaar. De onderlinge verbanden tussen de poten van deze drie-eenheid zijn inhoudelijk 'zwaar'. Vanuit psychiatrisch inzicht kan elk delict worden onderzocht als mogelijk voortkomend uit een stoornis. In de praktijk is dat niet haalbaar; regelmatig komt een delict (deels) voort uit een stoornis maar is er geen sprake van verminderde (of on-) toerekeningsvatbaarheid. Het is aan de rechter-commissaris en het OM een gedragskundig advies te vragen, dat leidt tot de vraag naar de ontoerekenbaarheid, de verminderde toerekenbaarheid of de niet door enige stoornis aangetaste toerekenbaarheid. Dat eventuele (causale) verband is in de al bijna even vanzelfsprekende veronderstelling van velen het uitgangspunt van behandeling: het delict als voorbeeld en uiting (symptoom) van de stoornis en dus ook indicatief voor de behandeling. De inbreng van forensisch psychiatrische en forensisch psychologische deskundigen is, evenals die van behandelaars, immers principieel verbonden met de aanwezigheid van psychopathologie.

Juridisch vindt deze impliciete veronderstelling zijn grens in tweërlei opzicht. De eerste grens is het door

juristen eerder benadrukte element van 'beveiliging' als wezenskenmerk van de tbs; de tweede is dat de wet de term 'verminderd toerekenbaar' niet kent en de rechter zich daarover dus ook niet hoeft uit te laten c.q. er geen onderzoek naar hoeft te doen. De term 'ontoerekenbaar' is in tbs-kader bovendien van minder belang. Deze kwalificatie is slechts in zoverre van belang dat in geval van ontoerekenbaarheid de weg naar de (in combinatie opgelegde) straf is uitgesloten (artikel 39 Sr); een punt dat de rechter altijd - in elke strafzaak - ambtshalve moet onderzoeken en er in het vonnis of arrest een beslissing over nemen: artikel 358 lid 1. artikel 359 lid 2 v, al zal de rechter ter invulling van deze plicht meestal weinig meer kunnen doen dan vaststellen dat er geen enkele aanleiding is aan te nemen dat de schulduitsluitingsgrond van artikel 39 Sr (meestal: noch enige andere strafuitsluitingsgrond) zich voordoet. Verder hoeft de rechter zich in zijn vonnis nimmer over de (mate van) toerekenbaarheid uit te laten.

Een belangrijke ontwikkeling op het gebied van wetgeving in de afgelopen periode was de invoering van de Wfz, in combinatie met de nieuwe civiele zorgwetten, respectievelijk de Wet verplichte ggz en de Wet zorg en dwang. Artikel 2.3 Wfz maakt het afgeven van een civiele (zorg)machtiging door de strafrechter bij veel einduitspraken mogelijk (zelfs naast de einduitspraak van vrijspraak) zolang aan de stoornis- en gevaarscriteria (ernstig nadeel) voor het opleggen van die machtiging uit de civiele wetgeving is voldaan (zie hoofdstuk 12). Deze nieuwe stand van zaken is daarmee behoorlijk anders dan voorheen onder het vigeur van artikel 37 Sr (oud), waarbij enkel de ontoerekeningsvatbare dader tijdens de berechting gedwongen kon worden opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis. De verschillen die zijn besproken in hoofdstuk 12 maken ook dat de afweging die de rechter eventueel moet maken tussen een zorgmachtiging en een tbs-maatregel deels van karakter veranderd is. Daarbij speelt overigens de wijziging van de tbs-regeling naar aanleiding van de ontwikkelingen ten aanzien van verdachten die weigeren mee te werken aan het gedragskundig onderzoek, die sinds de vorige druk stormachtig zijn geweest (zie hoofdstuk 9), niet een grote rol bij. Voor de oplossing van het probleem van een tot voor kort toegenomen aantal weigeraars - met name om tbs te trachten te ontlopen - zijn verschillende maatregelen ingezet, van meer of minder ingrijpende aard, en ook met meer of minder groot effect (zie hoofdstuk 9).

Wat betekent het niet meewerken aan rapportage precies voor een van de fundamenteën van de tbs als maatregel? Kan er in zo'n geval wel sprake zijn van behandelen, en zo niet, wat zegt dat dan over de eindigheid van deze maatregel? Mogelijkheden om op minder dan volledige informatie omtrent een meewerkende verdachte af te gaan zijn in feite alleen maar acceptabel om te voorkomen dat de verdachte, enkel door zijn medewerking aan rapportage te weigeren, het opleggen van tbs kan blokkeren. Het is daarom niet verwonderlijk dat in veel tbs-zaken gedragsdeskundige en jurist zoeken naar verantwoorde beslissingen op basis van de informatie voor zover voorhanden. Dat blijft een onvermijdelijke, maar daarom niet minder lastige opgave. Bij een ontkenkende verdachte speelt vaak een soortgelijke problematiek; tbs is niet uitgesloten, maar houvast om verantwoord tot die beslissing te komen is nauwelijks voorhanden. Samen met de problematiek van het opleggen van tbs aan weigerachtige observandi en de blijvende discussie omtrent inhoud en betekenis van mate van toerekenbaarheid als (mogelijk vast te stellen) grondslag voor tbs-oplegging, zal ook de kwestie van het causaal verband tussen delict en stoornis (waarbij dat laatste begrip inhoudelijk ook al in beweging is, zie de hoofdstukken 5 en 6), naar ons oordeel vragen blijven oproepen omtrent grondslag en inrichting van de beslissing van de rechter om tbs op te leggen.

Eenzijds is het in dezen niet onmogelijk dat het gedragsdeskundig onderzoek met de komst van nieuwe onderzoeksmethoden, zoals de risicotaxatie en het (beeldvormend) hersenonderzoek, een parallelle biopsychologische realiteit gaat scheppen naast de juridische. Anderzijds reikt het juridische discours daarbij kennelijk verder dan vanuit gedragskundig inzicht wellicht nog aan verantwoorde beslissing tot het opleggen van tbs mogelijk is. Uit een oogpunt van beveiliging (het wezenskenmerk van de tbs) kunnen wij dat begrijpen, maar zonder inzicht waarom de gedragsdeskundige soms moeite heeft met de rechterlijke beslissing om (toch) tbs op te leggen, kan het gevaar ontstaan dat de rechter inderdaad onverantwoorde beslissingen gaat nemen als hij bijvoorbeeld ook in gevallen waar wel informatie is verstrekt door de gedragsdeskundigen, te zeer op zijn eigen kompas zou gaan varen. Omgekeerd: nu de juridische beslissingsruimte voor de rechter om tbs op te leggen ver reikt (ook aan een weigerende observandus en zonder dat causaal verband tussen stoornis en delict kan worden vastgesteld) is het de opgave van de gedragsdeskundige om de rechter ook aan de randen van die beslissingsruimte naar vermogen - de grenzen van verantwoorde vakuitoefening opzoekend - van adequate rapportage te voorzien. Er zal ruimte gevonden moeten worden om op grond van argumenten ook tegen een tbs te kunnen adviseren. De oplopende behandelduur en een steeds repressiever tbs-systeem

spelen bij zo'n negatief advies een al dan niet oneigenlijke rol. Al met al blijft de beslissing tot het opleggen van tbs, zeker die van de modaliteit van tbs met dwangverpleging, ook in de nabije toekomst nog wel de aandacht trekken, ook al is de maatregel inmiddels steeds meer slechts één van de mogelijke modaliteiten van forensische zorg.

Gedragkundige rapportage in het strafrecht 2022/27.6

27.6 Tenuitvoerlegging

prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669081:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Ten aanzien van de zorg voor justitiabelen die leiden aan een psychische stoornis, heeft er in de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke sancties al langer geleden een omslag plaatsgevonden. Er is simpelweg meer aandacht voor de zorg aan dergelijke justitiabelen, met name ook op grond van het uitgangspunt dat nadrukkelijker gezocht wordt naar de plek waar iemand de beste zorg kan krijgen en hoe de betreffende justitiabele dan aldaar terecht kan komen. Dat is één van de dragende gedachten achter de Wfz. Verschillende bijdragen aan deze bundel maken die omslag zichtbaar, wel in de eerste plaats het hoofdstuk waarin deze omslag in beleid vanuit de beleidsmaker zelf (het ministerie van Justitie en Veiligheid) wordt beschreven (hoofdstuk 4). Het zij luid en duidelijk gezegd: dat is een positieve ontwikkeling waarvan voor de toekomst alleen maar kan worden gehoopt dat deze zich als uitgangspunt van denken en als daadwerkelijk zichtbare verandering zal blijven doorzetten. Tegelijkertijd is enige voorzichtigheid op zijn plaats. De omslag is nog steeds betrekkelijk nieuw en moet zich nog in de altijd taaie praktijk bewijzen; goede voornemens lossen nogal eens op in hardnekkige uitvoeringsproblemen. Op gelijke aspiraties gerichte beleidsvoornemens en -initiatieven uit het verleden, spreken ter zake voor zich. Er is voorts duidelijk sprake van een betrekkelijk nadrukkelijke claim van het justitiële. Gekoppeld aan noties van 'beveiliging' en 'terugdringen van recidive' wordt bijna vanzelfsprekend beleden dat opvang van gestoorde (potentiële) delinquenten via justitie en dus via strafrecht, behoort en kan. 'Uitstroom' uit het strafrechtelijk systeem (op enig moment) wordt in zo'n benadering minder vanzelfsprekend. De ingrijpende wijziging van de wettelijke inrichting van de tenuitvoerlegging van sancties in het nieuwe Boek 6 Sv biedt daarbij kansen, maar - zeker naast de andere grote wetgevingsoperaties - compliceren zaken en verhoudingen ook aanzienlijk, met name in de eerste tijd na de inwerkingtreding (zie nader in hoofdstuk 2). Bij zowel deze wetswijziging als ten aanzien van artikel 2:3 Wfz was en is veel corrigerende jurisprudentie en wetgeving noodzakelijk.

Ook het veranderde model van financiering (zie eveneens hoofdstuk 4), getuigt van de nadruk op de justitiële benadering. Dat kan ook een aanzuigende werking hebben die niet altijd onproblematisch hoeft te zijn. De verhouding tussen beveiliging en zorg is ook niet altijd even duidelijk, dan wel is beveiliging nogal eens gemakkelijk dominant, zeker in tijden dat de besteedbare middelen beperkt zijn. Voorts is één van de voordelen van de aanpak dat gevangeniswezen, tbs en ggz als sectoren waarin forensische zorg geboden moet worden, veel nadrukkelijker op elkaar betrokken worden. Met name het feit dat dit in de praktijk nogal 'bottom up' gebeurt (klinieken gaan gewoon verregaand samenwerken), is interessant. Nochtans moet worden aangetekend dat voor een werkelijke realisering van uitgangspunten verdere ontzuiling van gevangeniswezen, tbs en ggz-veld noodzakelijk is, daar waar in het verleden verzuiling, met name tussen gevangeniswezen en tbs enerzijds en ggz anderzijds regel was. Of alle hardnekkigheden hier al zijn weggenomen, valt nog te bezien. Met de Wfz wordt het voor de strafrechter mogelijk via een schakelbepaling

de justitiabele binnen een verplicht kader in een ggz-instelling te plaatsen. Het is maar de vraag of de ggz wel in staat blijft om deze categorie psychiatrische patiënten adequate zorg (al dan niet in combinatie met niveau's van beveiliging) te bieden, mede gezien het op korte termijn ontbreken van voldoende aandacht en deskundigheid over maatschappelijke veiligheid en risicomanagement, en de recente bezuinigingen in de ggz zelf. Daarnaast wordt vanuit het veld wel aangegeven dat de verschillen in interne rechtspositie en in tarieven en vergoedingen flinke praktische barrières vormen voor verdergaande integratie. Daarom is voor die verdere ontzuiling waarschijnlijk een behoorlijke aanpassing van regelgeving, vooral in de richting van unificatie en harmonisering, gewenst, met name op het brede terrein van de rechtspositie van de betrokkene in velerlei opzicht (zie de beschrijving van dit veld in hoofdstuk 25). Het is zaak om in de gaten te houden dat niet elk (beveiligend en of dwingend) zorgkader altijd alleen maar en te automatisch binnen het strafrecht moet worden gezocht. Wellicht dat ook de gedachten voor een meer overkoepelende behandelwet hierbij van belang kunnen zijn. Met een min of meer uniforme regeling ten aanzien van de toepassing van dwangbehandeling in de verschillende zuilen is een stap in de goede richting gezet.

Als zorg belangrijker wordt, wordt ook het opsporen, onderkennen, formuleren en presenteren van de zorgbehoefte belangrijker. Daarmee zijn we bij de gedragskundige rapportage in de tenuitvoerlegging. Afgezien van een zeer beperkt aantal momenten van verplichte rapportage, met name in het kader van de tenuitvoerlegging van de tbs met dwangverpleging (zie hoofdstuk 15) en in het kader van heroverwegingsmechanisme bij de levenslange gevangenisstraf (zie hoofdstuk 2), is er voor de fase van de tenuitvoerlegging geen verplichting tot gedragskundige rapportage in de wet opgenomen. Waarschijnlijk zijn er in de tenuitvoerlegging ook maar weinig beslissingen waarbij een dergelijke verplichting op z'n plaats zou zijn. Maar dat neemt niet weg dat de gedragskundige rapportage voor de inrichting van de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke, met name vrijheidsbenemende, straffen en maatregelen, in toenemende mate van belang wordt. Adequate rapportage is een belangrijk instrument dat beslissingen over die inrichting mee kan bepalen. De vraag is dan gerechtvaardigd of dat toegenomen belang van die rapportage voldoende in de regelgeving tot zijn recht komt. Wij zouden niet zonder meer willen bepleiten dat de juridisering van de gedragskundige rapportage in de tenuitvoerlegging even diep zou (moeten) steken als - bijvoorbeeld - de rapportage pro justitia die de gedragsdeskundige ten behoeve van de berechting aan de rechter uitbrengt, maar de vraag lijkt wel gewettigd of de plek van de gedragskundige beoordeling van de justitiabele binnen het geheel van de huidige inrichting van de tenuitvoerlegging niet nadere doordienking verdient, met name gegeven de - op zichzelf positieve - ontwikkeling naar diversificatie van de verschillende behandelingsmodaliteiten binnen een strafrechtelijk kader.

Ook hier, bij de bespreking van de inrichting van de tenuitvoerlegging van strafrechtelijke sancties, mag de tbs apart genoemd worden. Het speciale van de tenuitvoerlegging van de tbs schuilt in elk geval ook formeel in het bestaan van de beslissing tot verlenging van de tbs en de ietwat bijzondere beroepsprocedure bij die beslissing. In dat kader treedt immers de uniek samengestelde penitentiaire kamer van het Gerechtshof Arnhem op, terwijl in het kader van de procedure en beslissing tot verlenging de gedragskundige rapportage een cruciale rol speelt. Dat maakt de verleiding groot te bezien of die - van nature - beperkte beslissing (te weten over de noodzaak van de verlenging van de tbs), ook kan worden gebruikt in de richting van wat wel als 'trajectbeslissing' is aangeduid: een rechterlijke invloed op de inhoud van de tenuitvoerlegging in de periode na de ene verlengingsbeslissing op weg naar de volgende. Naar ons oordeel levert de in dit boek, met name in hoofdstuk 15, beschreven verandering in de inrichting van de tenuitvoerlegging daarvoor grond. Overigens zou een enigszins veranderende opvatting van inhoud en mogelijke reikwijdte van de verlengingsbeslissing ook nieuwe argumenten kunnen opleveren voor de discussie over de juiste plaats van de gedragskundige raden in de penitentiaire kamer.

Eén instelling verdient nog separate vermelding: de reclassering. De bespreking ervan in hoofdstuk 26 laat zien dat de reclassering alweer enige tijd geleden zijn plaats in de strafrechtelijke keten opnieuw heeft ingenomen. Zij is betrokken bij zowel de totstandkoming van gedragskundige rapportage, bijvoorbeeld in het kader van de maatregel van ISD (hoofdstuk 14) of de nieuwe gedragsbeïnvloedende en vrijheidsbeperkende maatregel, als bij de uitvoering van sancties op basis van rapportages van anderen, al dan niet behelzende verwachtingen en wensen over die uitvoering. Zij speelt met name een rol bij de tenuitvoerlegging van de in aantal en qua juridische modaliteiten aanzienlijk toegenomen categorie van de vrijheidsbeperkende sancties met (gedrags)voorwaarden. Het zou goed zijn als haar feitelijke werkzaamheden weer van dermate importantie worden dat de reclassering en haar mogelijkheden tot toezicht en begeleiden als vanzelf

nadrukkelijker bij gedragskundige rapportage, met name voorafgaande aan berechting met het oog op de sanctietoematingsbeslissing, worden betrokken.

Gedragskundige rapportage in het strafrecht 2022/27.7

27.7 Een oproep als slotwoord

prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf, datum 01-03-2022

Datum	01-03-2022
Auteur	prof. dr. H.J.C. van Marle, prof. mr. P.A.M. Mevis, dr. S.J. Roza, prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf
JCDI	JCDI:ADS669153:2
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Het voorgaande biedt een betrekkelijk caleidoscopisch overzicht van zeer verschillende ontwikkelingen die als voorbeelden moeiteloos uit de hoofdstukken van dit boek kunnen worden gedestilleerd. Als gezegd vormt naar ons bescheiden oordeel juist daarom die inhoud van dit boek de illustratie van onze oorspronkelijke gedachte dat er - onverkort - alle aanleiding is om - gelet op die ontwikkelingen - de gedragskundige rapportage in het strafrecht tot voorwerp van uitgebreide analyse en beschouwing te maken. Dit ondanks het gegeven dat gedragskundige rapportage pro justitia een oud en eerbiedwaardig bezit is van onze strafrechtspleging dat als zodanig al de nodige aandacht heeft verworven, ook van de wetenschap, ook in interdisciplinair verband. Tegelijkertijd is zij de basis waarop en het instrument waarmee adequate berechting van en zorg voor psychisch gestoorde delinquenten in de strafrechtspleging gestalte krijgt of moet krijgen. Waar het daarbij gaat om keuzes omtrent en inrichting van (langdurige) vrijheidsbeneming, van veiligheid en beveiliging en van (gedwongen) behandeling raakt een en ander rechtstreeks aan de kwaliteit en de humaniteit van de strafrechtspleging. De complexiteit van het geheel is sinds de vorige druk daarbij meer dan aanzienlijk toegenomen, niet in de laatste plaats door de vele wetswijzigingen en grote wetgevingsoperaties die deels ook wordt bepaald door een grotere greep van de politiek in de richting van een veel restrictiever strafrechtelijk sanctieklimaat in het moderne risico-strafrecht. Daarbinnen komt de noodzakelijke autonomie van de professionele deskundige (zowel de rechter als de gedragsdeskundige) gemakkelijk in de knel.

Het bij elkaar brengen van deze bijdragen levert naar onze overtuiging echter ook en onverminderd het beeld op dat er nog wel nadere stappen in de communicatie tussen gedragswetenschap en recht, en derzelfver beoefenaren, gezet kunnen worden. Wij merkten het hiervoor aan het einde van paragraaf 3 al op: is het eigenlijk niet zo dat de gedragskundige en de jurist in feite elkaar alleen maar spreken in het kader van een concrete strafzaak aan de hand van een concrete rapportage? Zou het eigenlijk niet wenselijk zijn als beide disciplines meer gestructureerd met elkaar zouden overleggen? Daarvoor bestaan wel vrijblijvende gremia voor geïnteresseerden, zoals het Psychiatrisch-Juridisch Gezelschap (PJG). Maar zou vanuit dergelijke gremia niet nadrukkelijker het initiatief moeten komen om ook de niet onmiddellijk betrokken beroepsbeoefenaren bij de discussie te betrekken? Weten we eigenlijk wel voldoende hoe de gemiddelde rechter of officier van justitie met gedragskundige rapportage omspringt? En wat zou een advocaat graag eens buiten de rechtszaal om over gedragskundige rapportage aan een rechter of officier van justitie vragen of van hem vernemen, en omgekeerd? Welke vragen zouden raadsman en OvJ samen wel eens aan een gedragsdeskundige willen vragen? Wat voor een rol speelt gedragskundige rapportage in de grote stroom van 'kleinere' strafzaken? In hoeverre zijn gedragskundige rapporteurs het eigenlijk met elkaar oneens, en in wat voor gevallen en weten zij dat van elkaar?

Wat ons betreft leert kennisneming van de bijdragen aan deze bundel dat er grond is voor de vraag of het niet aangewezen kan zijn een meer structurele vorm van communicatie te organiseren, juist ten behoeve van de

dagelijkse rechtspraktijk in strafzaken. Een en ander opdat nadrukkelijk aspecten van forensisch gedragskundige aard ter discussie worden gesteld, gericht debat wordt georganiseerd, maar opdat vooral ook initiatieven worden genomen teneinde juristen en gedragsdeskundigen uit de dagelijkse praktijk over en weer met elkaar in gesprek te brengen. Er blijven elementaire vragen bestaan, zoals welke gegevens er nu wel of niet in een gedragskundige rapportage thuishoren om tot een gefundeerde conclusie te komen, hoe jurist en gedragswetenschapper - of juristen en gedragswetenschappers onderling - tegen een weigerende observandus aankijken, wat de ggz wel en niet in staat is te doen in het kader van de opvang van de uitstroom uit tbs en gevangeniswezen, welke regelgeving daarvoor nodig is, en dergelijke meer. De vragen zijn al jaren bekend, definitieve antwoorden ontbreken nog steeds, maar het ontmoedigende in de discussie is dat die zich telkens herhaalt in plaats van zich elke keer vanaf een nieuwe consensus te verjongen. Wat ons betreft zouden alle werkers in het veld nadrukkelijker en actiever moeten worden bediend. Strafrechtspleging kent vele dimensies - persoonlijke, maatschappelijke, politieke - maar ook de eigen intrinsieke van aanspraak, afspraak en tegenspraak, van informeren, debatteren en beslissen. Daders en slachtoffers, magistratuur en advocatuur, en ook de uitvoerende macht (het zwaard van vrouwe Justitia) zijn alle gebaat bij een gemeenschappelijk platform aan kennis en communicatie. In de huidige tijd zou dat geen probleem mogen zijn, technologische ontwikkelingen hebben zo een platform weten te creëren, terwijl kennis zich laat vinden via het internet. De wil tot samenwerken zal niet alleen moeten worden geconcretiseerd binnen het domein van de strafrechtspleging, maar ook binnen een politieke en maatschappelijke context worden gerealiseerd.

Bij die stand van zaken is maar één slotconclusie mogelijk en onafwendbaar: aan het werk! En vooral ook: samen aan het werk!